

Људмила Поповић
Филолошки факултет Универзитета у Београду
ljudmila.popovic@fil.bg.ac.rs

Ljudmila Popović
University of Belgrade, Faculty of Philology
ljudmila.popovic@fil.bg.ac.rs

КОМУНИКАТИВНЕ ФОРМУЛЕ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ: ПИТАЊА ТИПОЛОГИЈЕ И АНАЛИЗЕ

COMMUNICATIVE FORMULAE IN SERBIAN: PROBLEMS OF TYPOLOGY AND ANALYSIS

Проблематика тзв. комуникативних или дискурзивних формула у српском језику раније није привлачила посебну пажњу истраживача. У овом раду комуникативне формуле се посматрају као саставни део комуникативних фразеологизованих конструкција, где спадају и синтаксички фразеологизми (фраземи). Уводе се појмови комуникативног алгоритма и прагматичке парадигме. Комуникативне формуле се тумаче као конструкције у којима је постигнут највиши степен прагматикализације. Анализирају се сличности и разлике између процеса прагматикализације и граматикализације. Издвајају се основни типови комуникативних формула у српском језику и разматра се њихова прагматичка структура, с посебним акцентом на формули *Ma daj!*, као и формулама за прихватање и одбијање, које се пореде са аналогним формулама у руском језику.

Кључне речи: комуникативне формуле, синтаксички фразеологизми (фраземе), прагматикализација, прагматичка парадигма, српски језик.

The analysis of the so-called communicative or discursive (speech) formulae in the Serbian language has not previously attracted special attention of researchers. In this article, communicative formulae are considered as an integral part of communicative phraseological units, which include syntactic phraseological constructions (phrasemes) as well. The concepts of communicative algorithm and pragmatic paradigm are introduced. Communicative formulae are interpreted as constructions with the highest degree of pragmaticalization. The similarities and differences between the process of pragmaticalization and grammaticalization are analyzed. The main types of the Serbian communicative formulae are singled out and their pragmatic structure is considered, with special emphasis on the *Ma daj!*, as well as confirmation and refusal formulae, which are compared with similar formulae in Russian.

Key words: communicative (speech) formulae, syntactic phraseologisms (phrasemes), pragmaticalization, pragmatic paradigm, Serbian language.

1. Увод

Као што је познато, алгоритам је методолошки скуп корака који се могу користити у циљу обрачунавања, решавања задатака и проналажења адекватних решења. Притом алгоритам не подразумева конкретни поступак већ првенствено методу којом се треба руководити приликом решавања одређеног типа проблема. Да би се постигао зацртани циљ, примењује се адекватан алгоритам.

Комуникативни вербални чин, без обзира на то да ли се ради о дијалогу или наративу, такође је заснован на коришћењу алгоритама. На ту чињеницу први су скренули пажњу структуралисти трагајући за алгоритмима конструисања текстова у оквиру одређеног жанра. Тако је Бахтин издвајао стабилне структурне типове комуникативне делатности, сегментоване на исказе, које је посматрао као *говорне жанрове* (Бахтин 1979: 237). Говорни жанрови одговарају типизованим комуникативним ситуацијама у којима се користе типизовани обрасци исказа у оквиру типских тема и типских односа реченог према ванјезичкој стварности.

Теорија говорних чинова донела је појачано интересовање за конкретна средства реализације одређених комуникативних алгоритама — говорних чинова (Austin 1962; Searl 1969). Говорни чинови представљају методолошке скупове корака помоћу којих говорник комуникативно делује остварујући своју намеру са циљем утицаја на саговорника, који по први пут у језичкој анализи постаје равноправни коучесник у конституисању исказа. Том приликом говорник путем употребе перформативних глагола (*ћозивам, обећавам, нудим, захваљујем* итд.) или перформативних формула (*Добро дошли! Часна реч! Изволиће! Хвала лејо!*) моделује саговорников *субјективни деноћативни ћросћор*, односно означено, али и ванјезичку стварност или тзв. *објективни деноћативни ћросћор* на који се означено односи (Поповић 2005: 992–993). Перформативне формуле притом представљају тип лексичко-семантичких перформатива, који су у мањој или већој мери идиоматизовани, те се њихова илокутивна функција не може извести полазећи од појединих саставних елемената, већ на основу препознатљивог облика који се перципира као целина (Поповић 2005: 1002–1003).

Предмет овог рада, међутим, не представљају перформативне формуле, већ конструкције којима се комуникативно делује на други начин. У питању су комуникативне формуле којима се усмерава и организује комуникација, преноси говорников став према порукама других учесника, као и према самим учесницима, и генерално олакшава ток интеракције. То су устаљени искази, попут: *Немој ми рећи! Како ћо сад! Ма шћа кажеш! Нема ћроблема; Кажи драћичка!* и сл., чији се садржај и функције не могу извести путем семантизације саставних елемената већ се декодирају у оквиру препознатљивог алгоритма. *Комуникаћивне формуле ћредсћављају усћаљене комбинације самосћалних и ћомоћних речи са наћлащеном експресивно-дискурзивном функцијом које се ћерцићирају некомћозиционално,*

као целина, и ујошребљавају у оквиру одређеног комуникативног алгоритма ради посматрања конкретног комуникативног задатка.

Комуникативни алгоритам подразумева усвајени образац вербалног и невербалног понашања у складу са којим се бирају унапред задата средства која по говорниковом мишљењу, прилагођеном усвајеној пракси у одређеној средини и њиху интеракције, води посматрању комуникативног циља.

Како би се објаснио аутентичан приступ анализи комуникативних формула, које се посматрају у оквиру прагматичке парадигме, у 2. одељку биће указано на особености перформативних конструкција, објашњено каква су њихова диференцијална обележја и увешће се појам перформативне парадигме, у чијим оквирима се издвајају перформативне формуле. Перформативна парадигма у овом раду се анализира полазећи од терминологије којом се описује синтаксичка парадигма реченице, те се уводе појмови екстерних трансформација и интерних модификација исказа који чине једну перформативну парадигму. Биће истакнуто како су перформативне трансформације и модификације праћене повећањем или смањењем илокутивног нагона исказа. Притом се перформативне формуле посматрају као редуковане варијанте пуних или експлицитних перформативних исказа.

Даље у раду биће показно да су комуникативне формуле организоване налик перформативним формулама и представљау редуковано језгро синтаксичких фразеологизованих конструкција у оквиру прагматичке парадигме.

Истраживање се ослања на методолошке поступке који се у савременој лингвистици користе за анализу комуникативних фразеологизама — како у оквиру традиционалног описа фразеологизованих синтаксичких структура (Шведова 1980: 382–386) тако и граматике конструкција (Lakoff 1987; Kay 1988; Fillmore, Kay 1993; 1999; Fried, Ostman 2004; Croft 2002 и др.) или модела описа језика који је заснован на његовој употреби, тзв. *usage-based model* (Langacker 1987; 1988). Посебан акценат је стављен на структуралистички приступ опису фразема Лидије Иорданске и Игора Мелчука (Иорданская, Мельчук 2007), а диференцијална обележја комуникативних формула се одређују с ослонцем на методе које примењује у својим истраживањима Јекатерина Рахилина (Рахилина 2010, 2019).

У даљем излагању (в. одељак 4) уследиће осврт на појам прагматикализације, која се пореди са сличним процесом граматикализације у језику. Истичу се разлике између оба процеса и на конкретном примеру се тумачи појам прагматичке парадигме. Следи осврт на прагматичку структурну шему исказа (5. одељак).

У циљу илустрације аналитичког поступка који је заснован на издвајању прагматичке парадигме, у 6. одељку анализира се полифункционална формула *Ma dai!*, притом се поједине њене комуникативне функције тумаче у поређењу с аналогним функцијама адекватних комуникативних формула у руском језику.

Затим се разматрају алгоритми сходно с којим се користе комуника-

ийивне формуле йрихвайїања и одбиїања у српском језику и показује да је избор одређене формуле, између осталог, условљен тиме ко је *вршилац радње*, а ко је њен *бенефицијар*.

На крају истраживања (в. 7. одељак) нуди се сажет преглед основних типова комуникативних формула у српском језику, који се издвајају из функционалне перспективе. Понуђена типологија је пропраћена освртом на основне кластере комуникативних формула у руском језику.

2. Прагматичка структура исказа и појам перформативне парадигме

Прагматичка структура говорног чина обухвата парадигму исказа који су уједињени око централне компоненте — перформативног глагола. У зависности од валентности перформативног глагола, парадигма може садржати мање или више исказа од којих ће један представљати *експлицитну перформативну формулу* (Поповић 2005: 998–999), која у синтаксичкој равни представља конструкцију са попуњеним актантним позицијама перформативног глагола. Нпр. исказ *Информишемо вас о сїању на йуїевима* садржи прототипични перформатив типа асертива (*информишемо*) и два актанта перформативног глагола (*вас, о сїању*), док је трећи актант имплицитно присутан у конструкцији, односно, исказан је синтетички — помоћу личног наставка глагола (*-мо*).

Истицање говорног лица путем употребе личне заменице у перформативном исказу у српском језику увек је прагматички обележено и уобичајено трансформише илокутивни потенцијал једног типа говорног чина у други. Рецимо, у наведеном примеру експликација личне заменице *ми* трансформише исказ из говорног чина типа асертива у директив, попут оних који су уобичајени за говорни чин понуде у дикурсу рекламе, уп.:

- (1) *Информишемо вас о сїању на йуїевима.* (асертив, најава, саопштење);
- (2) *Ми информишемо вас о сїању на йуїевима.* (директив, понуда, реклама).

Исти исказ без личне заменице *вас* (*Информишемо о сїању на йуїевима*), или самог перформативног глагола, представља лаконичнију најаву, чиме је одговарајуће појачан његов илокутивни напон, уп.: *Сїање на йуїевима* (Studio B).

Сви наведени искази заједно чине *перформативну парадигму* једног исказа:

- (3) *Ми информишемо вас о сїању на йуїевима.*
Информишемо вас о сїању на йуїевима.
Информишемо о сїању на йуїевима.
Информишемо вас.
Информишемо.
Сїање на йуїевима.

Слично синтаксичкој парадигми (Шведова 1980: 86), перформативна парадигма садржи исказе који ступају у односе екстерне трансформације и интерне модификације са другим исказима.

Екстерна перформативна трансформација у оквиру једне парадигме обухвата односе између исказа са различитом илокутивном функцијом, који припадају различитим типовима говорних чинова. Такви односи воде претварању говорног чина једног типа у чин другог типа (као у наведеном примеру у којем се асертив трансформише у директив услед додавања исказу личне заменице *ми*).

Интерна перформативна модификација у оквиру перформативне парадигме представља однос између исказа са истом или сличном илокутивном функцијом унутар једног типа говорног чина. Такви искази се по правилу разликују према јачем или слабијем илокутивном напону у оквиру једне илокутивне функције. На пример, искази *Уйозоравамо на ојасносѝ!* и *Ојасносѝ!* изражавају илокуцију истог типа говорног чина — тзв. директива, али исказ са елидираним перформативним глаголом поседује већи илокутивни напон, због своје лаконичности јаче делује на реципијента.

Перформативне модификације унутар истог типа говорних чинова најчешће су засноване на елипси — изостављању једног или више актаната перформативног глагола, односно на изостављању самог перформативног глагола који прелази у тзв. имплицитна перформативна средства и лако се очитава у дубинској равни.

3. Комуникативни фразеологизми и методолошки приступи њиховој анализи

Временом научници су дошли до закључка да је алгоритам састављања фразе заснован како на семантичким принципима тако и на прагматичким. Уколико је Јуриј Апресјан констатовао да је према основном семантичком закону који регулише исправно разумевање текста од стране примаоца декодирање поруке засновано на принципу редундантних сема, тј. оних које се најчешће јављају у полисемичним структурама речи у исказу (Апресјан 1995: 13), когнитивни лингвисти су приметили да се приликом декодирања мора узети у обзир и тзв. експеријенцијални контекст (в. о томе више у: Поповић 2017), који је заснован на алгоритму похрањеном у оквиру одговарајуће асоцијативне мреже у облику одређеног фрејма или сценарија.

Једно остаје несумњиво, уколико машина приликом декодирања исказа слаже елементе у складу са задатим сетом правила која налажу препознавање најчесталијих сема у структури његових саставних компоненти, човек се приликом комуникације руководи првенствено алгоритмима, заснованим на механизмима који у коначној инстанци воде постизању комуникативног циља, праћеног физиолошким осећањем задовољства. Говорник непрестано у процесу комуникације моделира свој исказ у складу са реалном или претпостављеном реакцијом реципијента, прилагођава

га контексту ситуације према устаљеном алгоритму који је формиран на бази сличних комуникативних искустава.

У зависности од типа комуникативне ситуације, говорник продукује свој исказ полазећи од циља који је неопходно постигнути, притом из попуњеног репертоара бира оне конструкције чији прагматички потенцијал, по његовом мишљењу, одговара одређеном типу комуникације, а руководи се првенствено прагматичким стратегијама које представљају унапред задати алгоритам.

Шта заправо одређује прагматичку ефикасност комуникативне формуле? Филозофија и лингвистика 20–21. века трагале су за одговором на то питање кроз проучавање говорних чинова, прагматичких максима, али и изражајног потенцијала конструкција које користимо у конверзацији као задате идиоматизоване обрасце. Као што користимо појмовне метафоре не обраћајући пажњу на њихову унутрашњу форму, која, међутим, одређује нашу рецепцију стварности (Lakoff, Johnson 1980), тако и прагматичка структура идиоматизоване конструкције одсликава одређени поглед на свет, који се може декодирати полазећи од унутрашње форме прагматичког центра око којег се формира парадигма исказа сличног комуникативног потенцијала. Циљ овог рада је да се образложи претпоставка о постојању прагматичке парадигме идиоматизоване конструкције. Као грађа за анализу послужиће примери из српског језика, од којих се неки разматрају у поређењу са сличним источнословенским.

У савременој лингвистици широко је заступљен приступ проучавању језика према којем се језичке структуре посматрају као производ устаљене лингвистичке праксе конструисања исказа (в. преглед когнитивнолингвистичких поставки таквог приступа у: Langlotz 2006; Рахилина 2010), што значи да говорник у свакодневној комуникацији веома често оперише већ спремним фразама које се актуелизују у складу са њиховом учесталашћу у говору. Број таквих унапред задатих исказа може да се упореди са бројем речи у језику, те оне не могу представљати периферну појаву у језику и заслужују да буду пажљиво испитане и систематизоване (Jackendoff 1995: 136).

Исказ се дакле посматра као скуп одређених полуфиналних производа, чијом комбинацијом долазимо до неопходне конструкције. Такав производ се свакако може раставити на елементе синтаксичке структуре, слично томе како се реч разлаже на морфеме. Међутим, као што не састављамо реч од морфема сваки пут кад желимо да је употребимо, већ је памтимо као целину, тако и синтаксичке структуре мање-више памтимо интегрално, мењајући варијабиле око одређеног језгра, које може да представља синтаксички центар конструкције (глагол) или прагматички центар исказа. Прагматички центар исказа не подудара се увек са синтаксичким центром реченице, заправо у његовој функцији често се јавља синсемантичка реч, попућ речце или везника.

Искази који се конститишу око њрагматичког центра, чија њрагматичка валентност одређује број и њрагматички облик варијабила, зову се

синтаксички фразеологизми. Таква дефиниција је заснована на прагмалингвистичком приступу.

Структуралистичка дефиниција синтаксичког фразеологизма (фразема), коју је понудио Александар Мельчук, одређује га као комплекс X који се састоји од сегментних знакова $X_1, X_2, \dots, X_n$, притом један од компонента комплекса X (његово означено, означитељ или синтактика¹) не може да се представи помоћу одговарајућих компоненти знакова $X_1, X_2, \dots, X_n$, док две преостале компоненте знака могу бити представљене помоћу одговарајућих компоненти (Мельчук 2001: IV, 448).²

Мельчук такође предлаже четири стратегије описа синтаксичког фразеологизма, полазећи од којих је могуће описати све типове фразема (Мельчук 1968; Иорданская, Мельчук 2007). Размотрићемо их на одговарајућим примерима из српског језика.

1. Језичка јединица која је подвргнута идиоматизацији, може бити лексема (*ћасћув* са суфиксом *-ћув*), синтагма (*џлуво доба*), као и синтаксичка конструкција. Као пример потоње у српском језику може да се наведе исказ *Ти ћеш да ми кажеш!*, чији се прагматички потенцијал може моделирати у оквиру различитих типова интонационих конструкција. Једна варијанта се реализује, на пример, у комуникативној ситуацији испитивања на школском часу (наставник указује на одређеног ученика и позива га да одговори на питање), док се друга реализује као иронични исказ, у ситуацији подсмевања или ругања коме. Друга варијанта искључује чисто композиционалну интерпретацију исказа и у целини је заснована на њеној идиоматизованој рецепцији. *Покуцај композиционалне интерпретације идиоматизоване фразе, тј. такве интерпретације која је заснована на семантизацији сваког појединачног елементи конструкције, води комуникативном промашају*.

2. Посматра се заступљеност у идиоматизацији прагматичких фактора у вези са комуникативном ситуацијом у којој се устаљено користи одређена дискурзивна јединица — *прагматема* (нпр.: *рок прајања*; рус. *срок годности* (букв. 'рок исправности'), укр. *термін зберігання* (букв. 'рок чувања'), енгл. *best before* (букв. 'најбоље је пре' и сл.) наспрам одсуства таквих приликом употребе семантичких фразеологизма, нпр. рус. *бить баклуши*, укр. *ловити жав*, срп. *хватићи зјала*, енгл. *to hang around*).

3. Издваја се компонента језичког знака која је подвргнута идиоматизацији. То може бити означено (нпр. *хватићи зјала*), означитељ (нпр. суплетивне основе: *човек* — *људи*) или синтактика знака (нпр. *свашћа нешто*).

¹ Осим означеног и означитеља, Мельчук издваја и трећи елемент знака — синтактику (Мельчук 2001)

² «Комплекс X , образованный из сегментных знаков $X_1, X_2, \dots, X_n$, называется фраземой, если, по крайней мере, один из трех компонентов этого комплекса X (т. е. его означаемое, обозначающее или синтактика) не представим в терминах соответствующих компонентов знаков $X_1, X_2, \dots, X_n$, в то время как два других его компонента представимы в терминах соответствующих знаков $X_1, X_2, \dots, X_n$ » (Мельчук 2001: IV, 448).

4. Одређује се степен идиоматизације, у складу са којим фраземи се деле на потпуне или идиоми (*очисти́ти букуицу*), полуфраземи или колокације (*попи́рошачка кори́а*) и квазифраземи, који су засновани на устаљеном редоследу језичких јединица као иконичких знакова (*раи́ и мир*, уй.: ?мир и раи́; *ради́и дан и ноћ* = даноноћно, уй.: ?ради́и ноћ и дан; *шири оброка дневно* — *доручак, ручак, вечера*, уп.: ?вечера, ручак, доручак).

Синтаксички фразеологизми су заправо резултат својеврсне лексикализације синтаксичких конструкција које су идиоматизоване управо као конструкције, а не услед семантичког љуњења конкретних речи. Оне имају устаљену шему према којој су грађене — константа + променљива (X) или променљиве (X, Y, Q) — у зависности од валентности константе. У функцији константе могу се јавити везници (*Кад је X[N₁], нек је X/Y[N₁]!*), предлози (*X[N₁] над X[N_{5pl}]*), заменице (*Ма какав + X[N₁]!*), глаголи (*нашао X[сop] + Y[Pron] + да Q[V_{fin}]!*) и друге речи. У функцији променљивих наступају пунозначне или функционалне речи, односно предлошко-падежне конструкције или синтагме (нпр.: *Кад је бал, нек је бал!*, *Кад је фудбал, нек је фудбал!* *Кад је бал, нек је маскенбал!* итд.; *Њесма над ъесмама; истина над истинама* итд.; *Ма какав рођендан!* *Ма какав дечко!* итд.; *Нашао је коџа да љиџа!* *Нашао си коме да се љовериш!* *Нашао је џде да љаркира!* итд.).

Одлике синтаксичких фразеологизама су: устаљени ред речи, одређени граматички облици пунозначних речи, строго одређени регистар помоћних речи, постојање лексичких варијабилних или променљивих које пуне шему, као и прагматичке трансформације.

*Синтаксички фразеологизми сјадају у комуникативне јединице или комуникативне фразеологизме, у складу с дефиницијом Т. М. Николајеве (Николаева 1985: 112), с тим што је појам комуникативног фразеологизма шири. К. В. Фомина (Фомина 2000: 7) сматра да синтаксички фразеологизам представља подтип комуникативног фразеологизма, где спадају и комуникативне (фразеологизоване) формуле (нпр.: *Шја да се ради!* *Ма није ваљда!*) и колоквијални елементи у функцији узвика или партикула (нпр. *Сујер!* *Експира!* *Свацџа!* *Свакако.* *Нијошџо!* и сл.).*

Табела 1

Комуникативни фразеологизми

Тип	Структура	Пример
синтаксички фразеологизам	некомпозиционална конструкција (константа + променљиве)	<i>Ма какав + X[N₁]!</i> <i>Ма какав одмор!</i>
комуникативна формула	некомпозиционална конструкција без променљивих	<i>Ма каквих!</i>
колоквијални елемент	Реч	<i>Свацџа!</i>

Синтаксички фразеологизми и комуникативне формуле су вишекомпонентне, док је трећи тип (колоквијални узвици) заступљен једнокомпонентним изразом, те неће представљати предмет описа у овом раду.

Основна разлика између конструкција и формула састоји се у томе да *формуле не садрже варијабиле*. Важна разлика постоји и на семиотичком плану. *Код синтијаксичког фразеологизма идиоматизована је синтијаксика знаја, а код фразеологизоване формуле је идиоматизовано означено*, које се може означити и на други начин, нпр.:

(4) **Како да не кажем! Како да не помоћнем! Како да се не љућим!** итд.

(5) — *А онда је мрмоћ зајаковао чоколаду у фолију.*
— *Да, да, како да не!* (Реклама)

(6) „Усрећи ћемо“... **како да не!** (Како Јеца каже, 06.06.2012)

У примеру (4) синтаксички фразеологизам са константом *Како да не* и променљивом коју попуњава лично-временски глаголски облик (тип фразема *Како да не* + V_{fin}) врши комуникативну функцију уверавања саговорника да говорно лице не може поступити друкчије у ситуацији која је настала. Конструкција се декодира некомпозиционално јер је идиоматизован одређени редослед речи (уп. са исказом *Да не кажем како?*, који се тумачи композиционално). У примерима (5) и (6) наведене су комуникативне формуле чији се садржај може пренети и помоћу мање експресивних исказа: (5) *Не верујем*; (6) *Пођрешно је*.

За исправно тумачење комуникативне формуле неопходан је увид у прагматички контекст ситуације. У наведеном примеру из популарног рекламног спота (5), израз лица жене која одговара на претходни исказ, њене подигнуте обрве и благо указивање главом на саговорника (гест који се може интерпретирати као питање ’Јесте ли чули ову глупост?’) сведоче о иронији. У примеру (6) на иронично порицање упућује погрешно написан облик футура у исказу на који се реагује комуникативном формулом. И у овом случају контекст је ситуативан јер одашила ка одређеном ортографском правилу.

Јекатерина Рахилина и њен тим, који ради на састављању електронске базе комуникативних фразеологизованих конструкција у руском језику, тзв. *Руског конструкијикона*, у значењу комуникативне формуле користе термин *дискурзивна формула*³ (Рахилина 2019).

Сагласно њеном приступу, комуникативне формуле одређују следећа диференцијална обележја:

- некомпозиционалност;
- висока фреквентност;

³ Е. Рахилина (2019) наводи да је Чарлс Филмор, још 1984, први скренуо пажњу на дискурзивне формуле у енглеском језику поредећи их са сличним изразима у другим језицима и претпоставља да се управо из тог интересовања развила његова теорија граматике конструкција, коју је изложио у антологијском раду из 1988 (Fillmore 1988). Поређење дискурзивних формула у разним језицима заиста је инспиративно, уп.: (енгл.) *You should talk!* (срп.) *Ма немој!* (рус.) *Кто бы говорил!* (укр.) *Мовчав би вже!*; (енгл.) *Сome on!* (срп.) *Ма дај!* (рус.) *Да ну!* (укр.) *Та що їти!*; (енгл.) *No way!* (срп.) *Нема шансе!* (рус.) *Да ни в жизнь!* (укр.) *Та нізащо!* и сл.

- устаљени интонациони оквир;
- пропратна гестикација;
- варијативност (најчешће се састоје од помоћних речи, партикула, дискурских маркера и сл.);
- спадају у међупростор између граматике и лексике (Ibid.).

По мишљењу истраживача који сарађују у оквиру наведеног пројекта, руски језик садржи неколико стотина дискурзивних формула, а уколико се узму у обзир и њихове варијанте, број таквих идиома износи око хиљаду. С обзиром на чињеницу да је за одређивање овог броја коришћено око 500 драмских текстова 19–20. века (Ibid.), било би интересантно одредити на сличном корпусу приближан број дискурзивних формула које функционишу у српском језику, што препуштамо будућим истраживањима.

4. Прагматикализација vs граматикализација и прагматичка парадигма исказа

Комуникативни фразеологизми су резултат процеса у језику који се могу уопштено одредити појмом прагматикализације. *Прагматикализација је процес током којег се лексичка јединица постојано претвара у прагматичку. Такав процес је праћен десемантизацијом лексичке јединице и комуникативном специјализацијом конструкције у чији састав она улази.* Рецимо, у конструкцији *Немој ми рећи!* семантика глагола је потиснута, док се развија комуникативна функција изражавања чуђења коју конструкција релизује као целина. Стога, као што је било истакнуто и раније у овом раду, комуникативни фразеологизам није композиционалан.

Слично граматикализацији, прагматикализација је заснована на дефокусирању границе. Граматикализација се традиционално посматра као дијахронијски процес и тумачи као *претварање лексичке јединице у граматичку* (Meillet 1912). У савременом тумачењу граматикализација је процес који води стварању нове граматичке категорије или замени старих средстава изражавања граматичког значења новим (Kuteva, Heine 2012: 161). Под граматикализацијом се такође подразумева *повећавање постојеће граматичности језичке јединице* (Kurylowicz 1965: 55–71; Brinton, Traugot 2005: 99). *Грамадикализација је дакле трансформација граматичке конфигурације језичке јединице, њеног облика и граматичких функција.*

Тако схваћеној граматикализацији је налик *прагматикализација, која представља процес постојећег претварања речи и граматичке конструкције у прагматичку јединицу, у смислу појаскивања њене семантике на ширб развоја одређених комуникативних функција.* Када је у питању конструкција, ради се о трансформацији њене конфигурације у правцу синтагматског везивања саставних елемената и претварања рецесивног значења конструкције, тј. таквог које се може декодирати само у одређеном контексту, у доминантно, које више не зависи од подршке контекста. Дакле, мењају се комуникативне функције конструкције које на крају процеса прагмати-

кализације престају да зависе од лексичке и граматичке семантике њених саставних компоненти. *Десемантизација језичке јединице под утицајем дискурса, њена њосијена идиоматизација, ѡраћена развојем нових комуникативних функција чине суштинину ѡраѓмајтикализације.*

Као што у процесу граматикализације семантика језичке јединице одређује граматичку функцију коју та јединица развија а након завршеног процеса граматикализације може се прочитати као „унутрашња форма“ граматичког елемента, тако и семантика одређене компоненте у саставу граматичке конструкције одређује правац њене прагматикализације, а временом, по завршетку процеса прагматикализације, може се прочитати као „унутрашња форма“ фразеологизоване конструкције. Рецимо, у процесу граматикализације волитивни глаголи, попут *хїеїи* и сл. често развијају футурално значење и постају клитичка средства за формирање аналитичког или синтетичког футура, а посесивни глаголи, попут *имаїи*, постају аналитички показатељ перфекта, што се може прочитати у унутрашњој форми српског футура (*наїисаћу* ← *ћу наїисаїи* ← *хоћу наїисаїи*) или тзв. посесивног перфекта (*имам наїисано два рада* ← *имам два наїисана рада* ← *имам два рада које сам наїисао*).

Слични процеси одређују и суштину прагматикализације. Рецимо, у конструкцијама са компонентом *дај* у српском језику долази до фразеологизације на основу трансформације глагола *даїи* са предметним аргументом у глагол са пропозиционализованим аргументом (*даїи* X → *даїи* Р, нпр: *даїи књиѓу* → *даїи да се ѡрочиїа књиѓа*). Глагол *даїи* са пунозначним глаголом на позицији аргумента временом развија модализовано значење, које касније одређује трансформацију његовог облика императива у речцу императивне семантике *дај* = *хајде*. Тим путем долази до прагматикализације овог облика, тј. потискивања његове семантике на рачун нове дискурзивне функције, уп.:

(7) *Дај ѡмози* нам да и ми дођемо ѡамо (Данас, 22.03.2019);

(8) *Дај ѡљуби* ме (Ј. Томашевић) и сл.

У комбинацији са речцом *ма*, која се користи за експресивно јачање исказа, а са акцентом *ма̌*, поред истицања, исказује и чуђење (Skok 1972: 343), десемантизовани глаголски облик *дај* формира константу фразеологизованих конструкција са отвореном позицијом за променљиву у облику императива пунозначног глагола (*Ма дај, ѡресїани!* *Ма дај, заборави!* и сл.), да би у крајњој фази прагматикализације функционисао као комуникативна формула *Ма дај!*, чије функције биће детаљно анализиране даље у овом раду.

Све варијанте фразеологизованих конструкција с базном компонентом *дај* можемо размотрити у оквиру прагматичке парадигме, у којој су заступљени искази различитог степена прагматикализације. Уједно на овом примеру можемо пратити формирање фразеологизоване конструкције дијахронијски — од реченице коју одређује синтаксичка валентност глагола

дајџи до исказа који представља комуникативну целину коју држи на окупу прагматичка валентност сложене партикуле *ма дај*:

- (9) *Дај донеси књиџу, молим ње!*
Ма дај њомози, молим ње!
Ма дај, молим ње!
Ма дај!
Ма дааај!

Грамматикализација поседује низ дискурзивних, структурних и когнитивних дистинктивних обележја (в. Kuteva, Heine 2012: 162; Bybee 2003: 146), која се могу пресликати и на прагматикализацију, уп.:

1. Долази до дикурзивне генерализације, тј. устаљеног коришћења конструкције у новом контексту, које води развоју нових комуникативних функција;
2. Дешава се десемантизација, која подразумева промену и губитак лексичког значења;
3. Долази до промене морфосинтаксичке парадигме — њене редукције (нпр. глагол *дајџи* редукује своју парадигму до облика 2. л. једн. императива и постепено се трансформише у речцу;
4. Мења се фонетска супстанца језичке јединице која постаје константа исказа, нпр. општа заменица *ма какав/ма каква/ма какво/ма какви/ма какве/ма каква* постепено се фонетски редукује у функцији комуникативне формуле, уп.: *Ма какав мајсјор! Ма каквих!* → *Ма кики мајсјор! Ма кики!*⁴
5. Истовремено се дешавају промене у психологији говорника који се навикавају на нову конструкцију и ослобађају од навике да је користе семантизујући саставне елементе, нпр.: *Немој ми рећи!*

Оно што битно разликује прагматикализацију од грамматикализације је чињеница да услед грамматикализације долази до пораста степена граматичности језичке јединице, што значи да она постаје редундантна и аутоматски се користи у једном значењу, док услед прагматикализације јединица постаје комуникативно полифункционална, а њена конкретна употреба у целини зависи од алгорита комуникативне ситуације и говорникове комуникативне стратегије.

Прагматичка вредност комуникативног фразеологизма у појединим случајевима подразумева и перформативну вредност (нпр. *Камо среће!* 'жеleo бих'), али је такво перформативно значење додатно експресивно обележено. Изразита експресивна обојеност издваја комуникативне идиоме у односу на перформативне формуле, које су у том погледу необележене.

⁴ Примере таквог типа можемо наћи у бројним драмским текстовима, уп.:

ЦМИЉА: А у ствари је био лимар...

ИКЕНИЈА: *Ма кики лимар*, није ни лимар, и то је било само фиктивно!
 (Ј. Симовић)

МАНОЈЛО: Све ми се зацрнело пред очима!

ТАНАСКО: *Ма кики зацрнело*, погледај како сија! (Ј. Симовић)

5. Прагматичка структурна шема исказа

Као што се синтаксичке структурне шеме реченице разликују од језика до језика, тако се и прагматичке структурне шеме исказа разликују формирајући прагматички потенцијал одређеног језика.

Уколико ширу структурну шему реченице формира глагол у предикату и његови синтаксички актанти, који чине реченицу синтаксички и информативно завршеном, прагматичку структурну шему синтаксичког фразеологизма одређује стабилна базна компонента — носилац илокутивног напона исказа, и прагматички условљене променљиве које чине исказ комуникативно успешним.

Полазећи од чињенице да променљиве у синтаксичком фразеологизму нису условљене синтаксичком валентношћу предиката већ својеврсном прагматичком валентношћу базне компоненте, можемо размотрити поједине прагматичке структурне шеме исказа у српском језику и упоредити њихове основне моделе са аналогним моделима у другим словенским језицима.

Као што постоји синтаксичка парадигма реченице која је заснована на трансформативном потенцијалу њене дубинске семантичке структуре, тако постоји и прагматичка парадигма исказа, која је производ трансформације његове дубинске прагматичке структуре. Прагматичке трансформације синтаксичког фразеологизма зависе првенствено од таквих елемената као што су број прагматичких актаната базне компоненте, интонација, ред речи и сл.

Рецимо, практично неограничени деривативни потенцијал синтаксичких фразеологизама са речцом *ма* и прилошким или придевским упитним заменицама у српском језику (*Ма какав снег!* 'Нема и неће бити снега'; *Ма каквих куйла!* 'Погрешан закључак, наравно да нисам купила'; *Ма где заборавила!* 'Наравно да нисам заборавила' и сл.) можемо објаснити тиме што речца *ма* у српском језику служи као иницијални маркер реактивних адверзативних исказа. Са друге стране, упитне прилошке и придевске заменице, које такође улазе у овај тип синтаксичких фразеологизама, прагматички су засноване на негирању (недостатак информације у прагматичкој равни читава се као негација постојања знања). Како епистемичка основа упитних речи у прагматичкој равни речи бива изостављена, илокуција негације у комплексу са реактивном адверзативном речцом *ма* чини наведене конструкције погодним за употребу у реактивним исказима којима се изражава неслагање или порицање.

У источнословенским језицима, на пример, конструкцијама овог типа одговарају оне које садрже адверзативну речцу *да* или *їа*, којом уобичајено почиње реактивни исказ неслагања, као и упитне речи, уп.: (рус.) *Да как же не заметить!* 'Ма како нисам приметила!'; (укр.) *Та звідки в мене гроці!* 'Ма одакле ми новац!' итд.

Посебну пажњу привлаче они елементи базне прагматичке структуре, који су типични за сваки конкретни тип језика. На пример, у српском језику такав елемент представља прагмема генерализације, чији су показатељ

речи са значењем уопштавања. Тако, универзални квантификатор *све* или општекатегоријално употребљена реч *човек* у српском језику обично улазе у базну компоненту синтаксичких фразеологизма којима се изражава негативна оцена информације у реактивном исказу, нпр.: *Шта све човек може да измисли!* 'Мислим да је ова информација лажна'. У источнословенским језицима такав специфичан прагматички показатељ представљају месне прилошке заменице или негација, нпр.: (укр.) *Та куди їшам забула!* 'Ма каквих заборавила!' (рус.) *Чего только здесь нет!* 'Шта ту све има!' итд.

6. Типови комуникативних формула и њихове функције

Комуникативни фразеологизми се могу посматрати као *иницијални* или *реактивни*. Иницијални фразеологизми служе за увођење одређене прагмате у конверзацију док су реактивни — фраземе којима се реагује на саговорников исказ.

Још једна разлика између синтаксичких фразеологизма и комуникативних формула се састоји у томе што су *формуле*, *по њиховом правилу*, *искључиво реактивне њихове природе*. Помоћу њих говорник реагује на ситуацију или исказе других учесника комуникације.

Иницијалних фразеологизованих формула има мало. У српском језику као пример такве можемо издвојити исказ *Кажу драгичка!*, којим се најављује нови топик, те с тачке гледишта илокутивне функције ова формула могла би се одредити као експресивно обележен чин асертива. Посреди је најавна информација која, по процени говорног лица, представља лепу вест, уп.:

(10) Она: *Кажу драгичка!*

Ја: *Драгичка (са смиреном у гласу).*

Она: *Купила сам нове ципеле које ми се слажу са комплетом.*

Ја: *Којим комплетом?*

Она: *Уш! Кажу драгичка још једном!* (<https://vukajlija.com/kazi-dragicka>).

Овај исказ, којим се раније најављивао сваки трач (*Кажу Драгичка!*⁵), временом је преосмишљен у формулу којом се најављују лепе вести, односно такве које по говорниковом мишљењу могу обрадовати саговорника. Као одговор на такву иницијалну формулу очекује се одговарајућа реактивна формула — *Драгичка!*, која има искључиво фатичку функцију, тј. њоме се потврђује да је саговорник спреман да подржи конверзацију на предложеној тему.

За разлику од наведене иницијалне формуле која је монофункционална, тј. може у сваком контексту реализовати само једну дискурзивну функцију, реактивне фразеологизоване формуле поседују прагматички потенцијал који се може остварити у зависности од конкретне ситуације у виду одређене комуникативне функције. Рецимо, формула *Ма дај!* у српском језику

⁵ Б.: (Независне новине).

може означавати, у зависности од контекста, порицање, чуђење или неслагање, нпр.:

- (11) *ЈОВАНА: Много сам злуџа била. Ницџа нисам видела. Ницџа нисам разумела.*
Извини. Увек сам моџла да осеџим цџа џи се деџава. Много смо виџе разџоварале. Али у џо време била сам џако оџседнуџа неким своџим злуџосџима. Зайправо нису биле злуџосџи, али ја нисам моџла да се изборим.
МАРИНА: Ма дај, зар сџварно мислиџ да џреба да ми се извињаваџ сада збоџ џоџа? (Театрон 2016: 20).
- (12) *МАРИНА: Аниџин муж.*
ЈОВАНА: (џокирано) Ма дааааај! Па није он неки џолиџичар, он је... (Театрон 2016: 11).
- (13) *ЈОВАНА: А цџо не за Жареџа?*
НИКА: Ма даааај! Па он ми је ко браџ (Театрон 2016: 22).
- (14) *МАРИНА: Е џа џо ваџи само за среџне жене. Ми осџале морамо мало да инвесеџирамо.*
ЈОВАНА: Ма даааај! (Театрон 2016: 19).

У примеру (11) формула *ма дај* је употребљена у функцији порицања, а у примеру (12) — изражавања изненађења и чуђења, што потврђује дидактика „шокирано“. Емфатички акценат, који је изражен дуљењем вокала /а/, као и заокруженост интонационе конструкције, указују на појачани експресивни набој формуле. Пример (13) илуструје употребу реактивног исказа у функцији апсолутног порицања (емфатички акценат у овом случају не истиче само експресивну обележеност фразе већ и упућује на заступљеност девалоризације саговорничког исказа, која би се могла друкчије исказати речима: „То су глупости!“). Исте елементе девалоризације налазимо и у примеру (14). Реактивна формула из тог примера могла би се заменити исказом „Апсолутно ниси у праву“ или њему сличним.

На примеру фразеологизоване формуле *Ма дај!* може се пратити процес који је она прошла приликом прагматикализације — од употребе у саставу синтаксичке фразеологизоване конструкције (у функцији константе — двокомпонентне речце, уз одговарајуће облике императива пунозначних глагола на позицији променљивих), преко самосталне реактивне комуникативне формуле, али уз ослонац на исказ чији садржај пориче, до потпуног прагматичког осамостаљења — функционисања у улози прагме, за чије значење није неопходан контекст ширег реактивног исказа. Уколико бисмо посматрали употребу ове формуле кроз време, могли бисмо видети да је такав пут хронолошки условљен, тј. комуникативни фразеологизам временом пролази пут од делимичне до потпуне прагматикализације⁶.

⁶ Рецимо, у драмским текстовима са краја 19. — почетка 20. века нисмо нашли ниједан пример употребе ове реактивне формуле, док у текстовима савремених писаца она је веома често заступљена, што потврђују наведени примери.

Константа *ма дај* у саставу фразеологизоване конструкције може се наћи у функцији иницијалног типа исказа, док је потпуно прагматикализована могућа само у реактивном исказу, уп.:

(15) **Ма дај**, лућко, буди нечија! (Фрајле)

(16) **Ма даааај!** (Театрон 2016: 19)

Константа *ма дај* се заправо састоји од двеју речци, од којих свака има самосталну употребу. *Дај* је речца императивне природе, која се користи у колоквијалном језику изофункционално речци *хајде* (нпр.: *Дај њомози ми! Дај реци већ једном! Даај, не њрекидај ме!* и сл.). Речца *ма* може да се користи за појачавање афирмативног или негираног исказа, нпр. *Ма да! / Ма дааа! Ма не! / Ма неее!*, као и у саставу бројних комуникативних фразеологизама — како синтаксичких (који ће бити размотрени даље у тексту) тако и формула. У споју са речцом *дај* речца *ма* у синтаксичкој фразеологизованој конструкцији са императивом на позицији променљиве истиче директивну илокуцију подстицања на чин, нпр.:

(17) **Ма дај** обуци левисице (Данијел).

(18) **Ма дај** јави се већ једном!

У некомпозиционалној конструкцији ове две речце узајамно се допуњују претварајући се у комуникативни амалгалм, чије се значење, као што је било раније истакнуто, декодира у зависности од ситуативног контекста, али и с обзиром на интонационе карактеристике. Међузависност типа комуникативног фразеологизма (формула, конструкција), типа фразеологизованог исказа (реактивни, иницијални), комуникативне функције, унутар које се могу издвојити конкретне конотације, и основних интонационих и синтаксичких одлика формуле и конструкције могу се прегледно приказати помоћу табела (в. табеле 2 и 3).

Табела 2

Комуникативна полифункционалност фразеологизоване формуле *Ма дај!*

Тип формуле	Комуникативни алгоритам	Прагматички контекст	Пример
Реактивна	Изненађење	Изненађење + неверица	— <i>Украли су ми ауџо. — Ма дај!</i> [<i>Не могу да њоверујем у џо.</i>]
		Изненађење + разочарење	— <i>Покидала сам сандале. — Ма дај!</i> [<i>Бац је њејријатина весџ.</i>]
	Девалоризација	Девалоризација понуде и одбијање да се она прихвати	— <i>Хајдемо у џеџџу.</i> — Ма дај! [<i>Нећу. Ђморан сам.</i>]
		Девалоризација саговорника као реакција на његово понашање	— <i>Јеси ли ојрала судове?</i> — <i>Нисам.</i> — Ма дај! [<i>Никад их не ојерещ.</i>]

Тип формуле	Комуникативни алгоритам	Прагматички контекст	Пример
		Девалоризација говорног чина (комплиментирања, извињења и сл.)	— Све си млађа и лећца. — Ма дај! [Немој да се шалиш.]
	Резигнација	Одустајање од чина који саговорник предлаже да изврше заједно.	— Ја ћу још мало да радим, хоћеш ли са мном? — Ма дај! Одох ја кући. [Ја више не могу да радим.]
	Неслагање	Неслагање са саговорниковом погрешном претпоставком.	— Што се не би удала за Жарећа? — Ма дааај! Па он ми је као браћо. [То је неприхватљиво.]
		Неслагање са саговорниковим мишљењем.	— Анићин муж је добар кандидаћ. — Ма дааааај! Па није он неки њолићичар. [Грешно.]
		Неслагање са саговорниковим логичким конструисањем закључка.	— Е ја то важи само за срећне жене. Ми осјале морамо мало да инвестирамо. — Ма даааај! [Не слажем се.]

Табела 3

**Комуникативни потенцијал синтаксичких фразеологизама
са константом *ма дај*.**

Тип исказа	Комуникативни алгоритам	Прагматички контекст	Синтаксички израз и пример
			Ма дај + X [Vimp] + [већ једном]!
Иницијални исказ	Подстицање	Подстицање да саговорник брже оствари чин	— Ма дај њојури [већ једном]!
		Наредба	— Ма дај крени [већ једном]!
Реактивни исказ	Девалоризација	Девалоризација говорног чина комплиментирања, извињења и сл.	— Ма дааај, њрекини! — Ма дааај, заборави!
			Ма дај + X1 [Pron.interrog] + Cop [V3.sg.fut] + X2 [Pron.dat] + X3 [N/Pron1]

Тип исказа	Комуникативни алгоритам	Прагматички контекст	Синтаксички израз и пример
		Девалоризација саговорникове намере	— <i>Ма дааај, <u>ц</u>иџа <u>ће</u> <u>и</u>и/нам/вам... <u>и</u>о!</i>
			<i>Ма дај + X1 [Vimp] + X2 [Nacc]...</i>
Иницијални исказ	Подстицање	Подстицање на (имагинарни) чин.	— <i>Ма дај обуци левисице!</i>
			— <i>Ма дај окрени <u>и</u>ај ринџи<u>и</u>и<u>и</u>л у мојој <u>г</u>лави.</i>
			<i>Ма дај + X1 [V1.sg.prs] + X2 [Pron2sg]</i>
Реактивни исказ	Подстицање	Подстицање да се нешто изврши у саговорникову корист.	— <i>Ма даај, молим <u>и</u>е!</i> — <i>Ма даај, <u>и</u>рекли<u>и</u>јем <u>и</u>е!</i>
			<i>Ма дај + X1 [Pron.interrog] + X2 [Pron2/3] + X3 [V3.prs]</i>
			— <i>Ма дааај, <u>ц</u>иџа <u>и</u>и значи!</i> — <i>Ма дааај, <u>ц</u>иџа <u>и</u>е ко<u>и</u>иџа!</i> — <i>Ма дааај, ни<u>и</u>иџа <u>и</u>е не ко<u>и</u>иџа!</i>

Примећујемо да важну улогу у одређивању прагматичке изнијансираниости комуникативне функције има акценат. Емфатички акценат, рецимо, у наведеним примерима јавља се само тада када је у питању девалоризација претходног исказа или подстицање да се нешто изврши у говорникову корист, уп.:

- (19) «...**ма даај, не закерај**, види како је леја иајуча, у сивари није..., ма бљуци на све само молим ие, молим ие не комениарици, УМУКНИ!» (<<https://milasila.rs/skrabanije/noge-smora/>> 1.09.2021);
- (20) «Добио сам иозив од иријаиеиа да идемо на демонитрације... ја одо-вори „**ма даај, циџа ће ии ио**, ио су само мирне демонитрације у виду иодришке грађанима Тузле“...» (<<https://www.byka.com/cyr/blogovi/722014-hvala-na-pocetku>> 1.09.2021).

Прагматичка изнијансираност комуникативних формула посебно долази до изражаја у поређењу са средствима реализације одговарајућих функција у другим језицима. Ради илустрације упоредићемо комуникативни потенцијал српске формуле *Ма дај!* са формулом *Да ну!* у руском језику. У ту сврху користићемо фрагмент истраживања тима Ј. Рахилине (в. Рахилина 2019: 47: 25), који смо допунили неким додатно запаженим функцијама и примерима њихове реализације у разговорном језику (в. табелу 4).

Табела 4

**Комуникативна полифункционалност
руске фразеологизоване формуле *Да ну!***

Тип формуле	Комуникативни алгоритам	Прагматички контекст	Пример
Реактивна	Изненађење	Изненађење + одушевљење	— Снег пошел. — <i>Да ну!</i> [<i>Здорово!</i>]
		Изненађење + неверица	— <i>Да нуууу!</i> [<i>Такого не бывает!</i>]
	Девалоризација	Девалоризација понуде и одбијање да се она прихвати	— <i>Пошли в столовую!</i> — <i>Да ну!</i> [<i>Там невкусно.</i>]
		Девалоризација саговорника као реакција на његово понашање	— <i>Ты поешь приготовил?</i> — <i>Нет.</i> — <i>Да ну!</i> [<i>Никогда не приготовишь.</i>]
		Девалоризација говорног чина (комплиментирања, извињења и сл.)	— <i>Какая у тебя шапочка!</i> — <i>Да ну!</i> [<i>Десять лет ношу.</i>]
	Неслагање	Неслагање са саговорниковом погрешном претпоставком.	— <i>Не успеем!</i> — <i>Да ну!</i> <i>Еще целых 3 минуты.</i>
		Неслагање са саговорниковим мишљењем.	— <i>У них много денег.</i> — <i>Да нууу!</i> [<i>Ошибаешься.</i>]

Табела 5

**Комуникативни потенцијал синтаксичких фразеологизама
са константом *да ну* у руском језику**

Тип исказа	Комуникативни алгоритам	Прагматички контекст	Синтаксички израз и пример
			<i>Да ну + X [Pron.subst]!</i>
Реактивни исказ	Резигнација	Одустајање.	— <i>Да ну их!</i>
		Огорченост.	— <i>Да ну вас [к черту]!</i>
	Девалоризација	Девалоризација саговорниковог говорног чина.	— <i>Да ну тебя!</i>
			<i>Да ну + X [Pron.adv]!</i>
Реактивни исказ	Недоумица	Недоумица + огорченост	— <i>Да ну зачем!</i> — <i>Да ну как!</i> — <i>Да ну где!</i>

Упоредивши наведене примере из српског и руског језика, можемо закључити да се прагматички потенцијал фразеологизованих формула *Ма дај!* и *Да ну!*, као и конструкција у којима се ове формуле јављају у уло-

зи константи, унеколико подудара, али и разликује. Највише сличности бележимо међу комуникативним функцијама фразеологизованих формула. Како *Ма дај!* тако и *Да ну!* могу изражавати изненађење, девалоризацију и неслагање (в. табеле 2 и 4), с тим што се у руском језику изненађење може изражавати без аксиолошке примесе, док се у српској говорној пракси уобичајено изражава изненађење у комбинацији са неверицом и разочарењем. Да би се изразило изненађење без примесе позитивне или негативне оцене, у српском језику се употребљава подеснија формула *Ма немој!*, чија прагматичка анализа следи даље.

Највише разлика пак уочавамо у прагматичкој структури фразеологизоване конструкције са константом *ма дај* и њеног аналога са константом *да ну* у руском језику. За разлику од руских конструкција, које су само реактивне природе, српске могу бити како реактивне тако и иницијалне (в. табеле 3 и 5). Помоћу српских фразеологизованих конструкција са константом *ма дај* могу се појачавати различите директивне илокуције (од молбе да се пожуре са извршењем неког чина до молбе да се изврши чин у саговорникову корист), као и функција девалоризације саговорничког говорног чина (нпр.: — *Хвала ти до неба за оно. — Ма дај, прекини!*). У руском језику конструкције са константом *да ну* изражавају пре свега резигнацију или огорченост (— *Я еще долго буду работать. — Да ну тебя! Пойду одна; — Новые соседи не пригласили нас к себе на вечеринку. — Да ну их! И без них проживем.*)⁷. У српском језику као еквивалент првог типа руске конструкције *Да ну тебя!* (у значењу одустајања) функционише фразеологизована формула *Ма дај!* (в. табелу 2), док се у другом случају, ради изражавања огорчености нечијим поступком, као еквивалент руских конструкција *Да ну его!*, *Да ну их!* и сл., намеће фразеологизована конструкција са константом *нека* — *(Ма) нека + X [Pron_{subst2}!]* (уп.: — *Новые коммюије нису нас йозвали на своју журку. — Ма нека их!*⁸ и сл.).

Још један пример комуникативно вишезначне фразеологизоване формуле у српском језику представља реактивни исказ *Ма немој!*, којим се може изразити чуђење (21), стрепња (22), али и прекор (23), односно девалоризација саговорничког исказа (24) уп.:

(21) — *Ана се удала.*

— *Ма немој! И никоме нишџа није јавила!*

⁷ Уп. такође пример у којем се тумачи једна од могућих комуникативних функција формуле *Да ну их!*: «Фактически, Янша прямым текстом написал «да ну их», подразумевая нежелательность приема большого количества беженцев из Афганистана, которые в Европе не желают интегрироваться в местное общество, сидят на пособиях и занимаются разного рода криминальной активностью» (Новости, 23.08.21).

⁸ У зависности од контекста српској фразеологизованој конструкцији *Нека + X [Pron_{subst2}!]* одговара руска формула *Ну и пусть!* или конструкција *И поделом + X [Pron_{subst3}!]*, уп.: *Издао ме Тишо. Али нека ља...* (Press 14.12.2008) и (рус.) *’Меня предал Тито. Ну и пусть! ...’; Нови калифорнијски закон о зашџији йривайношџи исйрейдао силицијумску долину. Нека је!* (Journal on computing) и (рус.) *’Новый закон Калифорнии о конфиденциальности напугал Кремниевую долину. И поделом им!’*

- (22) — *Можсе се десити да ја одем у болницу.*
 — **Ма немој!** Када?
- (23) — *Појела си сву чоколаду.*
 — **Ма немој!** А ко је јуче појео све бомбоне?
- (24) НУШИЋ: Она [слобода] треба да буде свачија по мало.
 ГЕНЕРАЛ: **Ма немој!** Слобода је роба, сер. Јасно! (Театрон 2018: 34)

Комуникативна вишезначност ове прагмеме посебно долази до изражаја приликом превођења на страни језик, где се исте функције могу изражавати различитим формулама. Уп. горенаведене примере (21–24) са њиховим евентуалним преводним еквивалентима у руском језику (25–28):

- (25) — *Аня вышла замуж!*
 — **Надо же!** И никому ничего не сообщила!
- (26) — *Может случиться так, что мне придется лечь в больницу.*
 — **Да ну!** Когда?
- (27) — *Ты съела весь шоколад.*
 — **Кто бы говорил!** А кто вчера съел все конфеты?
- (28) НУШИЧ: Она [свобода] должна быть достоянием каждого.
 ГЕНЕРАЛ: **Только не надо!** Свобода — это товар, сэр. Ясно!

Комуниктивна вишезначност представља одлику фразеологизованих формула у свим језицима, заправо ради се о дистинктивном обележју сваке комуникативне формуле, које је чини подесним средством за овладавање комуникативним минимумом страног језика⁹. Са друге стране, неколико фразеологизованих формула могу се објединити према типу прагматичне структуре у оквиру једне комуникативне функције или сличних функција. Рецимо, одговор на нечију молбу у српском језику може се изразити помоћу следећих комуникативних формула:

- (29) *Ма молим Вас!*
 (30) *Нема проблема.*
 (31) *У реду.*
 (32) *Разуме се!* и др.

⁹ Елочка Шчукина из романа И. Илфа и Е. Петрова *12 столица*, као што је познато, имала је у свом комуникативном лексикону само 30 речи и конструкција помоћу којих се могла снаћи у свакој ситуацији. По правилу, овај пример се наводи као негативна карактеристика јунакиње, чије сиромаштво лексикона одсликава мањак духовних вредности. Међутим, с тачке гледишта овладавања комуникативним минимумом страног језика, идеја да се помоћу тридесетак фразеологизованих формула може снаћи у свакој могућој комуникативној ситуацији звучи примамљиво. Комуникативни фразеологизми из Елочкиног репертоара могли су изражавати, у зависности од случаја, иронију, изненађење, одушевљење, мржњу, радост, презир, задовољство, могли су се подједнако употребити приликом картања или у пословном разговору. Наведени пример из књижевности може послужити као илустрација полиилкутивности комуникативних фразеологизама.

- (37) — *Хоћеш ли сврайтии у самојоуслуџу?*
 — *Нема проблема! // ? Драђе воље! // ?? Ма мооолим ње!*

Илокутивна изнијансираност формула у зависности од тога ко је вршилац а ко је бенефицијар радње још више долази до изражаја приликом одбијања (в. табелу 7).

Табела 7

**Прагматичка изнијансираност фразеологизованих формула
у оквиру комуникативне функције одбијања**

Тип формуле	Комуникативни алгоритам	Извршилац	Бенефицијар	Пример
1.	Говорник одбија да пристане на саговорникову понуду.	Саговорник	Говорник	— <i>У реду је!</i>
2.	Говорник одбија да допусти да саговорник поступи у складу са својом молбом.	Саговорник	Саговорник	— <i>Не долази у обзир!</i> — <i>Ни њод раз!</i>
3.	Говорно лице одбија да поступи у складу са саговорниковом молбом.	Говорно лице	Саговорник/ Говорно лице	— <i>Нема шансе!</i> — <i>Шџа њи/вам њада на њамеџ!</i>
4.	Говорно лице одбија да учествује у извршењу чина који предлаже саговорник.	Говорно лице + Саговорник	Говорно лице + Саговорник	— <i>Не њада ми на њамеџ!</i>

Као пример употребе 1. типа комуникативне формуле за одбијање може послужити конверзација између купца и касира у продавници:

- (37) КУПАЦ: *Желиџе ли можда да Вам дам сиџно?*
 КАСИР: *У реду је!*

Како наводи Ј. Рахилина, у руском језику не постоје дискурзивне формуле овог типа — за одбијање чина који врши саговорник у корист говорног лица (в. Табелу 7). Анализирајући енглеску формулу *I'm okay!* или *I'm fine!* у овом прагматичком контексту, научница наводи да једини сличан начин одбијања у руском језику представља употреба перформативне формуле: *Нет, спасибо!*, док адекватна комуникативна фразеологизована формула не постоји (Рахилина 2019: 45–51). Што се тиче српског језика, формула *У реду је!* спада у разматрани тип одбијања, али није примерена ван тзв. дисталне комуникације. Тешко је замислити да неко на предлог да се почасті чоколадом узврати *У реду је!* док је енглеска комуникативна фор-

мула *I'm okay!* апсолутно прихватљива у таквој ситуацији. Из тог угла српски и руски су слични када је у питању изражавање интенције одбијања, јер би и у српском језику једини примерен одговор у наведеној ситуацији био: *Не моџу, хвала!*

Оваква изнијансираност фразеологизованих формула у оквиру једног комуникативног алгоритма наглашава неопходност њиховог пажљивог проучавања и типологије.

Ј. Рахилина заснива своју типологију дискурзивних формула на њиховим комуникативним функцијама, које сматра водећим критеријумом. Тако, у руском језику научница издваја 8 основних типова функција и за сваки од њих одређује по 7 најфреквентнијих формула. Према резултатима пилот истраживања које је њен тим спровео, издвојени су седам основних типова дискурзивних формула, које у руском језику чине искази, груписани у оквиру следећих комуникативних функција:

- 1) Изненађење (*Ничего себе! Надо же!*)
- 2) Индиферентност (*Нет так нет! Мне то что!*)
- 3) Захтевање да се понови информација (*Это как? В каком смысле?*)
- 4) Неслагање (*Не скажи! Ничего подобного!*)
- 5) Одбијање (*Ни за что! Вот еще!*)
- 6) Потврђивање (*И не говори! А то!*)
- 7) Пристајање (*Не вопрос! Я за!*)
- 8) Исказивање саговорникове оцене (*Эх ты! И ты туда же!*) (Рахилина 2019: 39:02).

У српском језику такође можемо издвојити наведене комуникативне функције, које у овом раду посматрамо као комуникативне алгоритме, као и неке друге, уп:

- 1) Допуштање (*Па хајде. Нек му буде.*)
- 2) Изненађење (*Ма немој! Ма дај! Види сѝварно! Оѝкуд ѝо!*)
- 3) Инађење (*Е ѝа ѝѝа! Па нека! Е нека вала!*)
- 4) Индиферентност (*Како ѝѝи кажеѝѝ. Нема везе!*)
- 5) Исказивање саговорникове оцене (*Пази ѝѝи њеѝа! И ѝѝи си ми неки! Ко си ѝа ѝѝи!*)
- 6) Захтев за понављањем информације (*Како ѝо мислиѝѝ? Како ѝо? Како сад?*)
- 7) Метаисказ (*Да ѝако кажем. Да скраѝѝим ѝричу. Једном речју.*)
- 8) Најава (*Кажѝи драѝичка!*)
- 9) Неслагање (*Како да не! Није неѝо! Е вала није!*)
- 10) Одбијање (*Ма каквих! (Ма) Нема ѝансе! (Ма) Ни ѝод раз! Не долази у обзир.*)
- 11) Потврђивање (*А ѝѝѝа си ѝѝи мислио? Тако ѝѝи је ѝо!*)
- 12) Пристанак (*Није ѝроблем! Нема ѝроблема! Како да не! Ја сам за! У реду.*)
- 13) Повлађивање (*Ма у реду је! Ма није ѝроблем!*)

- 14) Прекораванье (*За име боџа! Аман за аман! Докле с ѿим? Тако ѿи боџа!*)
 15) Слагање (*Е вала баш! И ѿо ѿио кажеш! Исиѿина жива. Ниѿиѿа ја. Па да! Како не!*)

У оквиру једног комуникативног алгоритма исказе диференцирамо с обзиром на саговорников иницијални исказ. На пример, у случају исказивања изненађења у српском језику могу се употребити следеће комуникативне формуле:

- (39) *Ма немој!*
 (40) *Ма дај!*
 (41) *Оѿкуд ѿо?!*
 (42) *Види сварно!* и др.

Формуле (39) и (40) представљају реакцију на исказ који предочава нову чињеницу, која се међутим не дотиче саговорника директно, нпр.:

- (43) — *Комѿија је куйио нов ауѿо.*
 — *Ма немој! Лейо.*

Формуле (40), (41) јављају се као реакција на исказ који се доживљава са неверицом јер, по правилу, садржи информацију која није пријатна по саговорника, нпр.:

- (44) — *Пала сам на исѿиѿу.*
 — *Ма дај! Не моџу да верујем.// Оѿкуд ѿо?! Па учила си све време.*

Последња у низу наведених формула (42), по правилу, представља реакцију на предочену ситуацију у коју се саговорник може и сам уверити, нпр.:

- (45) — *Киѿа ѿада.*
 — *Види сѿварно! Нисам ни ѿримеѿио.*

7. Закључак

На основу извршене анализе долазимо да закључка да су комуникативни фразеологизми веома распрострањени у савременом српском језику и углавном представљају савремену тенденцију у њему, с обзиром да се већина њих не јавља до друге половине 20. века¹⁰.

Комуникативне формуле заједно са синтаксичким фразеологизмима често се групишу око једног прагматичког језгра, те се из структурног аспекта могу посматрати у оквиру прагматичке парадигме. Језгро парадигме представљају константе чија прагматичка валентност одређује број и облик променљивих у фразеологизованим синтаксичким конструкцијама. Прагматичке структурне шеме синтаксичких фразеологизама разликују се

¹⁰ В. наслове прегледаних драмских дела у списку извора.

од језика до језика и представљају фрагмент одређене језичке слике света, која се може интерпретирати с ослонцем на унутрашњу форму прагматичког језгра. уп: (срп.) *Нека + X [Pron₂]!* (рус.) *Да ну + X [Pron₂]!* (укр.) *Та хай + X [Pron₃] + $\bar{z}$ рець!* итд.

Односе између комуникативне формуле и синтаксичког фразеологизма можемо посматрати као екстерне трансформације у оквиру прагматичке парадигме, док односе између варијаната синтаксичких фразеологизама са различитим променљивим и истим константама одређујемо као интерне модификације унутар прагматичке парадигме. Приликом екстерне трансформације долази до промене комуникативног алгорита унутар којег се примењује фразема, док модификације са истом константом не надилазе један комуникативни алгоритам. Комуникативне формуле представљају исказе са највишим експресивно-прагматичким напоном унутар парадигме, који настају као резултат постепене редукције синтаксичког фразеологизма и његовог свођења на најлаконичнији израз.

Односи у оквиру $\bar{y}$ ра $\bar{z}$ ма $\bar{y}$ ичке $\bar{y}$ аради $\bar{z}$ ме

Екстерне трансформације: синтаксички фразеологизам $\rightarrow$ комуникативна формула

(срп.) *Ма дај $\bar{y}$ рекини!* $\rightarrow$ *Ма дај!*

(рус.) *Да ну тебя!* $\rightarrow$ *Да ну!*

(укр.) *Та що $\bar{y}$ и верзе $\bar{y}$!* $\rightarrow$ *Та що $\bar{y}$ и!*

Интерне модификације: између синтаксичких фразеологизама са истом константом

(срп.) *Ма дај $\bar{y}$ рекини! // Ма дај заборави! // Ма дај $\bar{y}$ омози!* итд.

(рус.) *Да ну тебя! // Да ну его! // Да ну вас! // Да ну их всех!* итд.

(укр.) *Та що $\bar{y}$ и $\bar{y}$ ле $\bar{y}$ е $\bar{y}$! Та що $\bar{y}$ и ви $\bar{z}$ аду $\bar{y}$ е $\bar{y}$! Та що $\bar{y}$ и верзе $\bar{y}$!* итд.

Комуникативни фразеологизми приликом анализе морају се разматрати с обзиром на конкретне комуникативне алгоритме, под којима се подразумева устаљени скуп прагматичких правила и услова чије испуњење води задовољењу комуникативног циља.

Понуђена методологија описа комуникативних формула види се као прикладна за опис синтаксичких идиома у српском језику у оквиру ширег истраживања. Извршена анализа основних типова комуникативних кластера ослања се на примере из десетак драмских текстова, као и на забележене примере из разговорног језика, док би исцрпни опис „српског конструктicona“ захтевао анализу већег броја текстова, која би обухватила и опис одговарајућих интонационих конструкција и гестова. Такво истраживање би могло резултирати формирањем одговарајуће банке комуникативних формула, које би се могле претраживати како према типу комуникативног алгорита тако и према регистру идиоматизованих исказа. Други корак у истраживању представљало би трагање за еквивалентима српских

коммуникативных формула у другим језицима, уз навођење одговарајућих примера из паралелних корпуса и, пожељно, опис гестикауције и интонационих конструкција у сваком од језика. Такво комплексно истраживање могло би бити остварено у оквиру већег научноистраживачког пројекта у чијој реализацији би свакако били заинтересовани сви коме је стало до проучавања савремених тенденција у језику.

ЛИТЕРАТУРА

- Апресян Юрий Д. *Избранные труды. Т. I. Лексическая семантика: синонимические средства языка*. Москва: Языки русской культуры, 1995.
- Бахтин Михаил. *Эстетика словесного творчества*. Москва: Искусство, 1979.
- Иорданская Лидия Н., Мельчук Игорь А. *Смысл и сочетаемость в словаре*. Москва: Языки славянских культур, 2007.
- Копотев М. В., Стексова Т. И. *Исключение как правило: Переходные единицы в грамматике и словаре*. Москва: Языки славянской культуры, 2016.
- Мельчук Игорь А. «Об одном классе фразеологических сочетаний. (Описание лексической сочетаемости с помощью семантических параметров)». Архангельский В. Л. (отв. ред.). *Проблемы устойчивости и вариативности фразеологических единиц. Материалы межвузовского симпозиума*. Тула: Тульский государственный педагогический институт им. Л. Н. Толстого, 1968: 51–65.
- Мельчук Игорь А. *Курс общей морфологии*. Т. IV. Москва — Вена, 2001.
- Николаева Татьяна М. *Функции частиц в высказывании*. Москва: Наука, 1985.
- Поповић Људмила. „Коммуникативне функције просте реченице“. Пипер П., Антонић И., Ружић В., Танасић С., Поповић Љ., Тошовић Б. *Синџакса савременога српског језика. Простја реченица*. Ивић Милка (ред.). Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига, Матица српска, 2005.
- Поповић Људмила. „О актуелним когнитивнолингвистичким проучавањима српског језика“. *Јужнословенски филолоџ* 73/3–4 (2017): 315–354.
- Рахилина Екатерина В. (ред.) *Лингвистика конструкций*. Москва: Азбуковник, 2010.
- Рахилина Екатерина В. *О дискурсивных формулах*. [Лекция]. Москва: Отделение теоретической и прикладной лингвистики МГУ, 8.05.2019. <<https://www.youtube.com/watch?v=jUUIJmnlqy0>> 1.09.2021.
- Шведова Нина Ю. (гл. ред.). *Русская грамматика. Т. II. Синтаксис*. Институт русского языка АН СССР, Москва: Наука, 1980.
- Austin John L. *How to Do Things with Words: The William James Lectures delivered at Harvard University in 1955*. Urmson J. O. and Sbisà Marina (eds.). Oxford: Clarendon Press, 1962.
- Bybee Joan. “Cognitive Processes in Grammaticalization“. Tomasello M. (ed.) *The New Psychology of Language. Cognitive and Functional Approaches to Language Structure*. V. 2. Mahwah, New Jersey — London, 2003: 145–167.
- Brinton Laurel J., Traugot Elisabeth Closs. *Lexicalization and Language Change*. Cambridge: CUP, 2005.
- Croft William. *Radical Construction Grammar. Syntactic Theory in Typological Perspective*. Oxford: Oxford University Press, 2002.
- Fillmore Charles J. “The mechanisms of ‘Construction Grammar’”. *Proceedings of the Fourteenth Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society*. 1988: 35–55.
- Fillmore Charles J., Kay Paul. *Construction Grammar Coursebook*. Berkeley: University of California at Department of linguistics, 1993.
- Fillmore Charles J., Kay Paul. “Grammatical Constructions and Linguistic Generalizations: The What’s X doing Y? Construction”. *Language* 75/1 (1999): 1–33.
- Fried Mirjam, Ostman Jan-Ola (eds.). *Construction Grammar in a cross-language perspective*. Amsterdam: John Benjamins, 2004.
- Jackendoff Ray. “The Boundaries of the Lexicon”, Martin Everaert, Erik-Jan van der Linden, Andre Schenk, Rob Schreuder (eds.). *Idioms: Structural and Psychological Perspectives*. Hillsdale, New Jersey, Hove: Erlbaum, 1995: 133–165.

- Kay Paul. *An Informal Sketch of a Formal Architecture for Construction Grammar*. <www.icsi.berkeley.edu/~kay/cg.arch.ps> 1.09.2021.
- Kuryłowycz Jerzy. "The evolution of grammatical categories". *Diogenes* 51 (1965): 55–71.
- Kuteva Tania, Heine Berndt. "An integrative model of grammaticalisation". Wiemer Björn, Wälchli Bernhard, Hansen Björn (eds.). *Grammatical Replication and Borrowability in Language Contact*. Berlin — Boston: Mouton de Gruyter, 2012: 159–190.
- Lakoff George. *Women, Fire, and Dangerous Things: what Categories Reveal about the Mind*. Chicago–London: University of Chicago Press, 1987.
- Lakoff George, Johnson Mark. *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago Press, 1980.
- Langlotz Andreas. *Idiomatic Creativity: A cognitive-linguistic model of idiom-representation and idiom-variation in English*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 2006.
- Langacker Ronald W. *Foundations of cognitive grammar*. Vol. 1–2. Stanford: Stanford University Press, 1987.
- Langacker Ronald W. "A usage-based model". Rudzka-Ostyn Brygida (ed). *Topics in Cognitive Linguistics*. Amsterdam: Benjamins, 1988: 127–161.
- Meillet Antoine. "L'evolution des formes grammaticales". *Scientia (Rivista di scienza)* 12 (1912): 384–400.
- Searl John. *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge University Press, 1969.
- Skok Petar. *Etimološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. T. 2. Zagreb: JAZU, 1972.

REFERENCES

- Apresyan Yuriy D. *Izbrannye trudy. T. 1. Leksicheskaya semantika: sinonimicheskie sredstva yazyka*. Moskva: Yazyki russkoj kul'tury, 1995.
- Bahtin Mihail. *Estetika slovesnogo tvorchestva*. Moskva: Iskusstvo, 1979.
- Iordanskaya Lidiya N., Mel'chuk Igor' A. *Smysl i sochetaemost' v slovare*. Moskva, Yazyki slavyanskih kul'tur, 2007.
- Kopotev M. V., Steksova T. I. *Isklyuchenie kak pravilo: Perehodnye edinicy v grammatike i slovare*. Moskva: Yazyki slavyanskoj kul'tury, 2016.
- Mel'chuk Igor' A. «Ob odnom klasse frazeologicheskikh sochetanij. (Opisanie leksicheskoi sochetaemosti s pomoshch'yu semanticheskikh parametrov)». Arhangel'skij V. L. (otv. red.). *Problemy ustojchivosti i variativnosti frazeologicheskikh edinic. Materialy mezvuzovskogo simpoziuma*. Tula: Tul'skij gosudarstvennyj pedagogicheskij institut im. L. N. Tolstogo, 1968: 51–65.
- Mel'chuk Igor' A. *Kurs obshhej morfologii*. T. IV. Moskva — Vena, 2001.
- Nikolaeva Tat'yana M. *Funkcii chastic v vyskazyvanii*. Moskva: Nauka, 1985.
- Popović Ljudmila. „Komunikativne funkcije proste rečenice“. Piper P., Antonić I., Ružić V., Tanasić S., Popović Lj., Tošović B. *Sintaksa savremenoga srpskog jezika. Prosta rečenica*. Ivić Milka (red.). Beograd: Institut za srpski jezik SANU, Beogradska knjiga, Matica srpska, 2005.
- Popović Ljudmila. „O aktuelnim kognitivnolingvističkim proučavanjima srpskog jezika“. *Južnoslovenski filolog* 73/3–4 (2017): 315–354.
- Rahilina Ekaterina V. (red.) *Lingvistika konstrukcij*. Moskva: Azbukovnik, 2010.
- Rahilina Ekaterina V. *O diskursivnyh formulah*. [Lekcija]. Moskva: Otdelenie teoreticheskoi i prikladnoj lingvistiki MGU, 8.05.2019. <<https://www.youtube.com/watch?v=jUUJmnilqy0>> 1.09.2021.
- Shvedova Nina Yu. (gl. red.). *Russkaya grammatika. T. II. Sintaksis*. Institut russkogo yazyka ANSSR, Moskva: Nauka, 1980.
- Austin John L. *How to Do Things with Words: The William James Lectures delivered at Harvard University in 1955*. Urmson J. O. and Sbisà Marina (eds.). Oxford: Clarendon Press, 1962.
- Brinton Laurel J., Traugot Elisabeth Closs. *Lexicalization and Language Change*. Cambridge: CUP, 2005.
- Croft William. *Radical Construction Grammar. Syntactic Theory in Typological Perspective*. Oxford: OUP, 2002.

- Fillmore Charles J. "The mechanisms of 'Constraction Grammar'". *Proceedings of the Fourteenth Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society*. 1988: 35–55.
- Fillmore Charles J., Kay Paul. *Construction Grammar Coursebook*. Berkeley: University of California at Department of linguistics, 1993.
- Fillmore Charles J., Kay Paul. "Grammatical Constructions and Linguistic Generalizations: The What's X doing Y? Construction". *Language* 75/1 (1999): 1–33.
- Fried Mirjam, Ostman Jan-Ola (eds.). *Construction Grammar in a cross-language perspective*. Amsterdam: John Benjamins, 2004.
- Jackendoff Ray. "The Boundaries of the Lexicon", Martin Everaert, Erik-Jan van der Linden, Andre Schenk, Rob Schreuder (eds.). *Idioms: Structural and Psychological Perspectives*. Hillsdale, New Jersey, Hove: Erlbaum, 1995: 133–165.
- Kay Paul. *An Informal Sketch of a Formal Architecture for Construction Grammar*. <www.icsi.berkeley.edu/~kay/cg.arch.ps> 1.09.2021.
- Kurylowycz Jerzy. "The evolution of grammatical categories". *Diogenes* 51 (1965): 55–71.
- Kuteva Tania, Heine Berndt. "An integrative model of grammaticalisation". Wiemer Björn, Wälchli Bernhard, Hansen Björn (eds.). *Grammatical Replication and Borrowability in Language Contact*. Berlin/Boston: Mouton de Gruyter, 2012: 159–190.
- Lakoff George. *Women, Fire, and Dangerous Things: what Categories Reveal about the Mind*. Chicago–London: University of Chicago Press, 1987.
- Lakoff George, Johnson Mark. *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago Press, 1980.
- Langlotz Andreas. *Idiomatic Creativity: A cognitive-linguistic model of idiom-representation and idiom-variation in English*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 2006.
- Langacker Ronald W. *Foundations of cognitive grammar*. Vol. 1–2. Stanford: Stanford University Press, 1987.
- Langacker Ronald W. "A usage-based model". Rudzka-Ostyn Brygida (ed). *Topics in Cognitive Linguistics*. Amsterdam: Benjamins, 1988: 127–161.
- Meillet Antoine. "L'évolution des formes grammaticales". *Scientia (Rivista di scienza)* 12 (1912): 384–400.
- Searl John. *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge University Press, 1969.
- Skok Petar. *Etimološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. T. 2. Zagreb: JAZU, 1972.

ИЗВОРИ

- Гајовић Александар. *Први српски ѿајкун. Колико истина сачињава једну лаж*
<<https://klubglasnik.com/>> 01.09.2021.
- Вранеш Стеван. Сведобро. *Театрон* 176–177 (2016): 5–31.
- Илић Миодраг. Арлекинова последња авантура. *Театрон* 184–185, (2018): 7–45
Новости, 23.08.2021
<<https://ren.tv/news/v-mire/871999-da-nu-ikh-chinovniki-evrosoiua-vdryzg-razrugalis-iz-za-bezhentsev>> 28.08.2021
- Нушић Бранислав. *Покојник*.
<<https://www.rastko.rs/drama/nusic/bnusic-pokojnik.html>> 01.09.2021.
- Петровић Растко. *О распуштајућености бојева*
<http://www.svevlad.org.rs/bajoslovlje/knjizevnost/petrovic_perun.html> 01.09.2021.
- Поповић Јован Стерија. *Чудновата болест или симпатија и антипатија*.
<<https://www.rastko.rs/drama/delo/12994>> 01.09.2021.
- Поповић Јован Стерија. *Зла жена*.
<<https://sr.m.wikisource.org/sr>> 01.09.2021.
- Симовић Љубомир. *Чудо у „Шаргану“*.
<http://biblioteka-np.org.rs/wpcontent/uploads/2020/05/Cudo_u_Sarganu.pdf>
01.09.2021.
- Стевановић Тихомир. *Кандило у розаријуму*.
<<file:///C:/Users/Emil/Downloads/3941-Article%20Text-8312-1-10-20171204.pdf>>
01.09.2021.

Трифковић Коста. *Избирачица*.

<<http://biblioteka-np.org.rs/>> 01.09.2021.

Journal on computing.

<<https://raf.edu.rs/en/eraf-journal-on-computing/archive-scientific-papers/item/5512-uljevi-robert>> 1.09.2021

Nezavisne novine.

<<https://www.nezavisne.com/magazin/zanimljivosti/Da-li-znate-Zasto-se-kaze-Kazi-dragicka/420168>> 1.09.2021.

Press 14.12.2008.

<http://www.27mart.com/main.php?pages_id=240&languages_id=2> 1.09.2021

SOURCES

Gajović Aleksandar. *Prvi srpski tajkun. Koliko istina sačinjava jednu laž*

<<https://klubglasnik.com/>> 01.09.2021.

Vraneš Stevan. Svedobro. *Teatron* 176–177 (2016): 5–31.

Ilić Miodrag. Arlekinova poslednja avantura. *Teatron* 184–185 (2018): 7–45

Novosti, 23.08.2021.

<<https://ren.tv/news/v-mire/871999-da-nu-ikh-chinovniki-evrosoiuza-vdryzg-razrugalis-iz-za-bezhentsev>> 28.08.2021

Nušić Branislav. *Pokojnik*.

<<https://www.rastko.rs/drama/nusic/bnusic-pokojnik.html>> 01.09.2021.

Petrović Rastko. *O raspuštenosti bogova*.

<http://www.svevlad.org.rs/bajoslovlje/knjizevnost/petrovic_perun.html> 01.09.2021.

Popović Jovan Sterija. *Čudnovata bolest ili simpatija i antipatija*.

<<https://www.rastko.rs/drama/delo/12994>> 01.09.2021.

Popović Jovan Sterija. *Zla žena*.

<<https://sr.m.wikisource.org/sr>> 01.09.2021.

Simović Ljubomir. *Čudo u „Šarganu“*.

<http://bibliotekanp.org.rs/wpcontent/uploads/2020/05/Cudo_u_Sarganu.pdf> 01.09.2021.

Stevanović Tihomir. *Kandilo u rozarijumu*.

<[file:///C:/Users/Emil/Downloads/3941-Article Text-8312-1-10-20171204.pdf](file:///C:/Users/Emil/Downloads/3941-Article%20Text-8312-1-10-20171204.pdf)> 01.09.2021.

Trifković Kosta. *Izbiračica*.

<<http://biblioteka-np.org.rs/>> 01.09.2021.

Journal on computing

<<https://raf.edu.rs/en/eraf-journal-on-computing/archive-scientific-papers/item/5512-uljevi-robert>> 1.09.2021

Nezavisne novine. <<https://www.nezavisne.com/magazin/zanimljivosti/Da-li-znate-Zasto-se-kaze-Kazi-dragicka/420168>> 1.09.2021.

Press 14.12.2008.

<http://www.27mart.com/main.php?pages_id=240&languages_id=2> 1.09.2021

Людмила Попович

КОММУНИКАТИВНЫЕ ФОРМУЛЫ В СЕРБСКОМ ЯЗЫКЕ: ВОПРОСЫ ТИПОЛОГИИ И АНАЛИЗА

Резюме

В работе, впервые в сербской лингвистике, рассматриваются некоторые теоретические вопросы исследования коммуникативных фразеологизмов, к числу которых зачислены синтаксические фразеологизированные конструкции и коммуникативные формулы.

Исходя из понятия коммуникативного алгоритма, под которым подразумевается устойчивый набор прагматических правил, ведущих к постижению коммуникативной цели, определяются условия употребления конкретных коммуникативных формул.

Постулируется понятие прагматической парадигмы, которую составляют фразеологизированные синтаксические конструкции и коммуникативные формулы, сгруппированные вокруг одного конструктивного ядра. Ядро парадигмы представлено константами, прагматическая валентность которых определяет количество и форму переменных во фразеологизированных синтаксических конструкциях. Структурные схемы прагматического уровня различаются от языка к языку и представляют собой фрагмент определенной языковой картины мира, который можно интерпретировать исходя из внутренней формы прагматического ядра, нпр.: (серб.) *Нека + X [Pron₂]*! (рус.) *Да ну + X [Pron₂]*! (укр.) *Та хай + X [Pron₃] + ěрець!* и т. п.

Отношения между дискурсивной формулой и синтаксической фразеологизированной конструкцией рассматриваются как внешние преобразования коммуникативных фразеологизмов, в то время как отношения между вариантами синтаксических фразеологизмов с разными переменными и одинаковыми константами определяются как внутренние модификации. При внешнем преобразовании происходит изменение типа коммуникативного алгоритма, которым определяется выбор фразы, а при отношении модификации конструкции функционируют в рамках одного коммуникативного алгоритма.

Дискурсивные формулы интерпретируются как высказывания с наивысшим экспрессивно-прагматическим напряжением в рамках парадигмы, которые возникают в результате постепенного сокращения синтаксических фразеологизмов и их сворачивания до максимально лаконичного выражения, обладающего самым высоким экспрессивным потенциалом.

Исходя из конкретного языкового материала делается вывод о широкой распространенности дискурсивных формул в сербском языке, что оценивается как современная тенденция, поскольку их примеры не встречаются в текстах конца XIX — начала XX веков. В статье рассмотрены конкретные дискурсивные формулы в сравнении с аналогичными примерами из восточнославянских языков. Сделан вывод о том, что предложенные методы анализа можно применять при составлении банка коммуникативных конструкций в сербском языке.

Ключевые слова: коммуникативные формулы, синтаксические фразеологизмы (фраземы), прагматикализация, прагматическая парадигма, сербский язык.